

Dési Abel

Csömör és közöny

Jegyzetek Sartre regényéről és filozófiájáról

I.

Sartre regényéről írva, akaratlanul is érzem, hogy vallomással kell kezdenem.

Ha tanulmányt vagy bírálatot írok, műve nemcsak kritika, hanem vallomás is. Az objektív kritikára való törekvés egybeolvad az olvasás okozta élménnyel és benyomásokkal. Az értekező elmélkedés így nyer lírai ruházatot. Nemcsak azt mondjuk el, amit az olvasott műről gondolunk vagy tudunk, hanem azokat a gondolatokat is, melyeket az olvasott mű ébresztett bennünk.

Mégis úgy érzem, ez a módszer nem zárja ki, hanem kiegészíti a marxista kritikai módszert. (E módszer alatt azt értem, amit Plehanov követelt a kritikától: hogy megtalálja az irodalmi műben azt, amit egy irodalmi jelenség társadalmi egyenértékűségének neveznek, azaz, hogy a mű alapeszméjét s gondolatait lefordítsa a művészet nyelvére a társadalomtudomány nyelvére. Ehhez, mint ahogy azt Plehanov is kifejtette, szervesen hozzátartozik a bírált mű esztétikai értékelése. E nézeteket Plehanov a »Húsz év alatt« c. tanulmányában fejtette ki.)

Ha e módszert Sartre regényére alkalmazzuk, annak nemcsak oka, hanem elvitathatatlan létjogosultsága is van. Sartre nemcsak tudatos író, hanem aktív politikai közíró és egyben filozófus is. Ha ír, művei elkerülhetetlenül magukon hordozzák a politikai és filozófus keznyomait. Nála még a leglíraibb részletek közt is találni politikai és filozófiai elmélkedéseket. Mivel Sartre mint tudatos író, tudatosan viszi az elemeket műveibe, nekünk is tudatosan kell vele foglalkoznunk. A művekbe szőtt elméleti fejtegetéseknek és megjegyzéseknek nemcsak irodalmi, hanem — ami még fontosabb — kortörténeti és elméleti jelentése is van.

Sartre regényét olvasva úgy érzem, hogy a kritikus vagy író feltett kérdésére sokszor a polgár olvasó válaszol. Amíg regényét olvasom (Csömör. Zora kiadása, Záhreb, 1952) nemcsak a kutató, elemző és vívódó kritikust érzem magamban, hanem a sokszor meghökkent olvasót is, akinek néhány kérdése most is fülembe cseng: Mi ez? Mit jelent ez?

Sartre regényéről írva e kérdésekre szeretnék válaszolni, hogy nemcsak magamnak, de másoknak is tisztázzak egyes dolgokat. (Az író kritikus nemcsak mások előtt, hanem önmaga előtt is tisztázni akarja a dolgokat, amikor érzéseit és gondolatait a kritika kohójában tanulmányá forrasztja.) Sartre filozófiája és művészete nem engedheti meg a felületes, impresszionisztikus rövid bírálatot. Tudatosan

vallom, hogy alaposan és komolyan kell vele foglalkozni. Ez a regény rávilágít nemcsak a nyugateurópai polgári gondolkodás, hanem a modern nyugateurópai polgári regény válságára is.

Sartre ez első regénye. a Csömör, még 1938-ban jelent meg ugyan, de ez már teljes egészében magán hordja a későbbi existencialista regény minden jellegzetességét és tulajdonságát. Nemcsak azt mutatja meg, hogy Sartre honnan jött hanem azt is, hová megy. E regény nemcsak későbbi regényei és szindarabjai, hanem filozófiája magvát is magában hordja.

A napló és levélformájú regény, a romantizmus előestéjén virágzott. Sartre kezében új formát nyer. Nála a regénybeoldott tiszta líra filozófiai elmélkedéssé és pszichopatológiai körünetté válik. Nemcsak elművésztlenedik, hanem elembertelenedik is. Így lesz egy sereg filozófiai és patológikus vívódás irodalmi ilusztrációja.

A realista regény vagy objektív epika vagy objektív líra. Sartre regénye szubjektív formájú beteges vívódás etikai problémákkal, patológikus tünetekkel és érzésekkel. Regényén csak jelentéktelen és szürke szereplők suhannak át. Ezért eseménytelen és egyhangú.

II.

Most lehetővé válnak olyan alkotások, melyek semmitmondóak és mégsem rosszak. Semmitmondóak, mert tartalmatlanok, és nem rosszak, mert az írók követik a jó példák általános formáját.

GOETHE

Sartre regényét olvasva, Goethe mondása jut eszembe. Úgy gondolom, hogy ez az idézet igen helyesen jellemzi a modern regény válságát és talán a legjobban Sartre regényét, a Csömört. Goethe ezzel a mondásával — hogy kedvelt kifejezését használjam — anticipálta a mai dekadens polgári irodalom értékelését és jellemzését.

Mert valóban az első dolog, ami a szemünkbe ötlik a Csömör olvasásakor, az a mű tartalmi és cselekménybeli szegénysége. Hiányzik belőle az a belső gazdagság, amely a nagy remekműveket maradandóvá és örökértékűvé teszi.

Sartre hőse Roquentin naplószerűen lejegyez mindent, ami csak néha-néha eszébe jut. Sokat vívódik, iszonyodik és úndorodik. Egész élete csömör. A regény címe — Csömör — nemcsak a mű tartalmát, lényegét, de jellegét is kifejezi. A csömör szó itt nemcsak érzést, po-

litikai, vagy hogy jobban kifejezzem magam, filozófiai állásfoglalást jelent, hanem társadalmi hitvallást is. Nemcsak önmaga önmagának, hanem a környezet, az egész világ körülötte, csömör, csömör. Valami értelmetlen közönyt és csömört fakasztó üres céltalanság.

Hogy ez mennyire így van, azt idézetek segítségével lehet bizonyítani. (Habár nem vagyok a sok idézet embere, itt kivételt kell tennem.) Sartre itt idézett sorainak nemcsak társadalmi és irodalmi hanem filozófiai jellege is van. Az idézetek által meg kell mutatnom, hogyan viszonylik Sartre a valósághoz, a művészethez és a társadalmi problémához. Szeretném bemutatni, mi az egzisztencialista ebben a regényben. Mért beteg és bomlási termék az ilyen regény és az ilyen világnézet. Izeke kell szedni a regényt, alkotóelemeire bontani, hogy megmutassuk miből is tevődik össze. Milyen regényt formál az egzisztencializmus mint világnézet.

A regény hőse, Roquentin közöny és csömör közt ingadozik. A külvilág is csak keveset, inkább látszólag érdekli. Neki a szerelem csak közömbös és szükséges életfunkció. Arra való, hogy az embert kissé kielégítse és utána rögtön elfeledje. Sartre ezt így fejezi ki:

Egyedül élek, teljesen egyedül. Soha senkivel sem beszélgetek. Nem kapok semmit, nem adok semmit. Az az autodidakta nem jön számításba. De van egy jóismerősöm: Françoise, a a »vasutasok szórakozóhelye« tulajdonsnője. De igazában véve beszélgetek-e vele? Néha vacsora után megkínál egy pohár sörrel. Ilyenkor megkérdezem:

— Szabad-e ma este?

Ő sohasem utasít vissza. En pedig követem azon szobák egyikébe az első emeleten, amelyet kibérel egy órára vagy napra. Ezért nem fizetek neki. Mi pénz nélkül szerelmeskedünk. Ő ebben élvezetet talál. (Szüksége van egy férfira egy napra, de vannak mások is rajtam kívül), én pedig így megszabadulok azoktól az érzelmes gondolatoktól, melyeknek nagyon jól tudom az okát. Alig beszélünk pár szót, de minék is. Mindenki magának, de az ő szemében egyébként is vendéglőjének a vendége maradok.

Mint a többi hely, ez is igen jellemző Sartre egész regényére és filozófiájára. Ha Roquentin ezt mondja, hogy »Mindenki magának« vagy »Nem kapok semmit, nem adok semmit«, ez nála nemcsak futó pillanatnyi vallomás, hanem állásfoglalás és jelmondat is.

Roquentin élete eseménytelen és sivár. Nemcsak az ő napjait, de az ő szemében egész környezetét és az egész világot belepte a csömör. Ő az eseménytelen életet tekinti céljának és értelmének is. Nem csinál úgyszólván semmit. Elmegy egyik másik kávéházba, sétál, a könyvtárba megy és úgy él az emberek közt mintha örökké tegnapjött idegen akarna maradni közöttük. Elbeszélésébe csak akkor költözik valami kis esemény és élet, ha történelmi kutatásairól beszél. Rollenbon marquisról akar könyvet írni, de mint minden nagyobb vállalkozása ez is értelmetlen és befejezetlen marad. Könyve soha sem készül el.

Egyetlen közeli ismerőse, akit mindig — és kissé lenézően — autodidaktának nevez, elpolgárosult félig sznob munkás, aki — ahogy az a

végén kiderül — nemcsak szocialista, de homoszexuális is. Sartre ezt a két dolgot rendkívül furcsa módon hozza össze. Ez az egyetlen munkás, aki Sartre szemében egy kicsit a munkásság képviselője, egy cseppet sem vonzó egyén, akárcsak Sartre többi alakja.

Sartre ennek a munkásnak őszinte tudás-szomját úgy figurázza ki, hogy faarccal elmondja, hogy az rendszeresen olvas és tanul. Jelenleg az L betűs szerzőket olvassa, mert ez A betűs írókkal kezdte.

Roquentin-Sartre sokat vívódik. Leginkább a múlttal és az emlékekkel. Örökösen visszahúzza valami a letűnt időbe. Nem tervez, nem foglalkozik a jövővel, csak a múlttal vívódik. A múlttól így ír:

A Múlt olyan kincs, amely csak a gazdagok osztályrésze. Hogyan őrizzem meg a magamét? Az ember nem dughatja saját múltját a zsebébe; kell, hogy háza legyen, ahol elhelyezheti. Nekem csak a testem van. Ha az ember egyedül van saját testével, nem tarthatja meg az emlékeket; azok szöknek tőle. Nem volna szabad panaszkodnom; én csak szabad akartam lenni.

Nemcsak önmagát, de az embereket sem szíveleli túlságosan. Néha pedig egyenesen megveti őket. A vendéglőben egy úr meg akarja szólítani Roquentint. Neki ilyen gondolatok sziklanak át az agyán:

Itt van még, rám néz. Most meg akar szólítani. Egészen megmercedtem. Közöttünk nincs semmi együttes, pedig egyformák vagyunk. Ő is egyedül van mint én, de ő mélyebben mint én. Neki is várnia kell a csömörre vagy valami hasonlóra. Szóval most vannak emberek, akik felismernek, akik, miután felismernek, úgy gondolják: »Ez is egy a mieinkből«. No és akkor? Mit is akkor?! Neki jól kell tudnia, hogy mi semmit sem tehetünk egymásért.

Sartre tudatosan, programszerűen magános hőse a világ eseményei iránt amennyiben érdeklődik is, az csak valami céltalan formális kíváncsiság. Ő az eseményeket egyszerűen csak tudomásul veszi, hidegen, közömbösen, minden érzés nélkül.

E pillanatokban vannak hajók melyek a messzi tengereken zenétől visszhangznak, Európa minden városában fények gyúlnak, a kommunisták és nemzetiszocialisták lövöldöznek Berlinben. New-York utcáin munkanélküliek, düllöngenek, a nők pedig toaletttükreik előtt ülve, szemöldöküket festik.

Ez a mondat, amely összekapcsolja az óceánjáróhajókat a fésűködő nőkkel, a felgyülő esti villanyvilágítást a berlini utcai zavargásokkal, nem árult el egyebet mint rejtett stilizált közönyt. (Meg kell jegyeznünk, hogy a regény 1932-ben játszódik le.)

Ha arra a kérdésre kellene válaszolnom, hogy mi a könyv tartalma, nem tudom mit is tudnék hirtelen felelni. Jellemezni tudnám, de tartalmát nem tudnám elmondani, mert valahogy nincs is. Az egész könyv tartalma néhány szóban összefoglalható: Közöny, csömör, önmagát emésztő filozófia és patológiai pesszimizmus. E térben az időben szétfolyó naplójegyzetek az emberben azt az érzést kelítik, mintha

nem is a való életben, hanem valami idegbe-
teg képzeletében lebegne az egész könyv mon-
danivalója, Sartre egyes helyeken nemcsak a
valóságot és önmagát kezdi ki, de kemény ité-
leteket is tud mondani a korabeli polgárokról.
Az ő hibájukat is sokszor helyesen látja.

Ők lankatagságban és félálomban él-
degéltek és sürgősen megnősülve gyanút-
lanul nemzetek gyerekeket. Más embe-
rekkel találkoztak esküvőkön, kávéház-
ban és temetésen. Időről időre, ha ör-
vénybe estek, riadtan tértek magukhoz,
nem értve, mi is történik velük. Minden,
ami körülöttük történik, látókörükön ki-
vül kezdődött és fejeződött be. Más ért-
hetetlen formák és történések, melyek
távolról jöttek, őket csak felületesen sú-
rólták. Amikor nézni akarták mindezt,
már késő volt. Negyvenedik évük felé ke-
ményfejüküket és némely közmondá-
saikat tapasztalatnak keresztelték el és
automaták lettek, melyek bölcseséget
árulnak. Ha tíz pennyt dugnak a balol-
dali kis nyílásba, anekdoták jönnek ki
staniol papírba csomagolva. Ha a jobb-
oldali nyílásba dugnak tíz pennyt, akkor
számtalan értékes tanácsot kapnak, me-
lyek úgy ragadnak az ember fogáéhoz
mint a karamel.

Sartre szinte kifogyhatatlan a kifejezések-
ben szavakban, amikor hőse az élet céltalansá-
gáról, értelmetlenségéről, a világgal szembeni
közönyéről ír.

...nincs jogom létezni. Pusztá véletlen-
ként tűntem fel. Úgy létezem mint a
kő, fa, növény, vagy a parányi sejt. Az
én életem pusztá véletlenként nő és ter-
jed minden irányban. Néha-néha érthe-
tlen jeleket kült, máskor csak minden
értelem nélküli zúgást hallok.

Sartre igen érdekesen árulja el regényhő-
sén keresztül a szocialista mozgalommal szem-
beni állásfoglalását. A regény egyetlen mun-
kásszereplője egy vendéglői beszélgetés alkalmá-
val elárulja Roquentinnek, hogy szocialista
és 1921 óta tagja a szocialista partnak.

Roquentin-Sartre közömbös marad, mintha
csak a fogpasztákról beszéltek volna neki. A
munkás lelkesedéssel és szeretettel beszél
a mozgalomról, Roquentin-Sartre pedig egysze-
rűen így elmélkedik:

Úgy néz rám, mintha azt kérdezné,
mit fogok felelni. Egyszerű fejbölintéssai
helyben hagyom mindezt, de úgy érzem,
hegy kissé ki van ábrándulva. Azt sze-
rette volna, ha jobban lelkesedem. De mit
csináljak? Vajjon az én bűnöm-e az, na
mindenben, amit ő mond, mellékesen
felismerem a gondolatkölcsonzést, az idé-
zetet, ha úgy látom, hogy amíg ő beszél,
újra jelentkeznék mindazok a humanis-
ták, akiket ismertem.

Roquentin közömbös marad. Ő csak azon
bosszankodik, hogy a munkás szavaiban és
gondolataiban mások szavait véli felfedezni.
Nem gondol arra, hogy a munkás, aki ezeket
mondja, nem idézi őket, hanem tudatosan
vallja eszméiket. A munkás, látva Roquentin
közönyét, kissé elhidegül. Sartre így folytatja.

— Most már kevesebb bizalommal
néz rám.

— Hát Ön, uram, nem érez úgy, mint
én?

— Én, istenem...

Nyugtalan és kissé bosszús tekintete
előtt néhány pillanatra meg is sajnáltam,
hogy kiábrándítottam. Ő azonban kedve-
sen így folytatja:

— Tudom, Önnek megvannak a tanul-
mányai, könyvei. Ön ugyanazt a célt szol-
gálja a maga módján.

Az én könyveim, az én tanulmányaim
— mondja ez a bolond —, rosszabbat nem
is tudott volna hirtelenében kiköpní.

— De én nem azért írok.

Ugyonabban a pillanatban az autodi-
dakta arca elkomorodott. Azt lehetne mon-
dani, megszimatozta, hogy az ellenség itt
van. Sohasem láttam ezt a kifejezést az
arcán. Közöttünk valami meghalt.

Meglepetést színlelve kérdezi:

— De ha nem vagyok túlzottan kíván-
csi, miért ír Ön, uram?

— De mit akar... Én nem tudom,
csak úgy, az írás kedvéért.

Képmutatóan nevet, azt gondolja,
hogy kihozott a sodromból.

Roquentin-Sartre cinikus-bölcsen hallgat.
A munkás igen helyesen jegyzi meg:

— Mondja úgy: »En a társadalom
meghatározott részének írok, barátaim
körének Jó, azonban lehet, hogy az jto-
kornak ír. De, uram, akarja Ön vagy nem
Őn mégis ír valakinek.

Választ vár. Mivel ez nem jön, eny-
hén elmosolyodik.

— Lehet, hogy Ön embergyűlölő?

Roquentin-Sartre visszautasítja ezt a vádat,
egyszerűen csak azért, mert nem szereti ha va-
lamilyen »címként ragasztanak« rá. Sartre végül
az emberekhez, a társadalomhoz való viszonyát
így fogalmazza meg:

Nem kívánom, hogy a széles egészhez
csatoljanak, se azt, hogy az én szép piros
véretem behizlalják ebbe a limiatikus
állatba. Nem csinállok olyan bolondságot,
hogy antihumanistának nevezsem ma-
gam. Nem vagyok humanista, ennyi az
egész.

— Úgy tartom — szóltam, — hogy
éppoly lehetetlen gyűlölni az embereket,
mint szeretni őket.

Gondviselői mély tekintettel néz
rám. Dűnyög, mintha nem vigyázna
szavaira:

— Szeretni kell őket. Szeretni kell
őket.

— Kik kell szeretni? Tanlán minden
embert, aki itt van?

— Őket is. Mindenkit.

Ő a fiatal pár felé fordul, amely a
boldog ifjúságot képviseli: Ilyeneket kell
szeretni — jelzi tekintetével. Egy ideig
az őszhajú urat nézi. Akkor tekintetét
rám veti. Arcáról néma kérdést olvasok
le.

Szóltalanul nemet intek a fejemmel.
Ügylátszik, hogy sajnál.

Sartre-ből, a regényíróból állandóan kife-
cseg a filozófus. Ő a beteges, különös és rend-
ellenes állapotokat szereti. Hol a naturaliz-
musba, hol a beteges dekadenciába merül. Amit

a könyvből a legjobban hiányolok, az az ábrázolt világ, az élet teljességének hiánya. Hiányzik belőle az emberséges tiszta melegség, ami a legnagyobbakat hatalmassá és maradandóvá teszi. Sartre itt szándékosan lemond a nagyrégenyek alapvető jótulajdonságairól, az érdekes és gazdag külső és belső cselekményről. Állandóan egy húron játszik és végtelen sok változatban ad elő egy különös, szokatlan dallamot: az élet értelmetlenségének értelmetlenül sivar melódiáját.

E regényt nyugodtan nevezhetem az ember önmagától és a világtól való elidegenedés epológiájának. Sartre arra vállalkozott, hogy a haladó humanista esztétika és világnézet szempontjából tarthatatlan témakör és módszer felhasználásával »komoly regényt« ír. (Nem akuram azt írni, hogy kommunista, mert a humanista szó is elég erős.) Vállalkozása annyiban sikerült, hogy regényét olvasva engem is elfogott a közöny és csömör, amit különben Sartre remekül tud leírni. Ha mástól nem is, de Sartre regényétől feltétlenül megcsömöröltem.

A lelkiismeretességre és alaposra törekvő tanulmányírónak köszönhetem csak, hogy én, az olvasó, kétszer is végigkínlódtam e regény olvasását. A »Csömör«-t olvasva, határozottan megerősödik az a meggyőződés, hogy vannak olyan témakörök és módszerek, melyek nem hozhatnak létre remekműveket. Mi ezután a tanulság? — Ha az existencialista író közönyről, csömorról, undorról és az élet értelmetlenségéről ír, akkor az olvasó családottan és kozombosan tolja félre a könyvet, mert megcsömörült az olvasástól.

Sartre alakjai olyan furcsán és szinte lehetetlen módon élnek és mozognak, mintha nem is térben és időben, hanem egy beteg képzeletű író mondataiban élének csak. Állandóan visszatérő problémája, vezérmotívuma a szabadság és az élet értelmetlenségének magyarázása és betegen pesszimiztikus bizonyítása. Még a leírásából sem hiányzik ez a motívum. A könyv tele van pl. ilyen részletekkel:

Egyedül vagyok ebben a fehér utcában, melyet kertek szegélyeznek. Egyedül vagyok és szabad. De ez a szabadság kissé a halálra hasonlít.

Ahogy e sorokat írom, felmerül bennem a régóta lappangó kételkedés. Vajon nem voltam-e túlzottan elfogult és szándékosan előítéltszerűen Sartre-ellenes. Vajon nem kifejező mégis ez a regény? Vajon nem jellemző-e a nyugati, hanyatló, önmagával is meghasonlott polgárságra? Nem érdekes körtünet, minden esztétikai és irányzati hiányossága dacára is?

Részben valóban az. Azért részben, mert a polgárság egy kicsiny részéről ad képet, de azt is erősen egyoldalú szubjektív megvilágításban. A teljesség igénye és szándéka teljesen hiányzik e regényből, melyet a legkevésbé lehet regénynek nevezni. Akit érdekel az existencializmus mint körtünet és újkori dekadens jelenés annak esetleg érdekes olvasmány lehet ez a könyv.

A tanulmány elején azt írtam, hogy Sartre regénye fényt vet az ősökre és az utódokra egyaránt. Igen. Ez a regény minden gyakorlatibb olvasó előtt felfedi az elődöket: Az existencialista regénynek is megvan a maga Kierkegaardja; nem kisebb és ismertebb személyiség,

mint marquis de Sade képében. Mellette ott vannak a többi előkészítők és szállásainálók. Zola néhány sötét regénye (Patkányirtó, Allat az emberben), legfőképp pedig, Des Eseitens herceg az önmagának élő fonák Huysmans jellemző hőse. Ott vannak továbbra A. Breton és a többi szürreálisták. A névsort talán az újhangú amerikai irodalom előkészítőivel és beteljesítőivel zárhatjuk (Dos Passos, Faulknek, H. Miller).

Ezek az ősök. Sartre későbbi szindarabjaiban és regényeiben megkísérli ugyan a szélesebb és teljesebb társadalomábrázolást. Regényeibe a kommunistát is beleveszi, de a róluk rajzolt kép nem kevésbé vonzó, mint a Csömörben megrajzolt autodidakta portréja, csak kissé stilizáltabb és visszataszítóan rajzolt arcvonásai nem annyira szembetűnők. Sartre rájött, hogy nem nagyon ajánlatos kérkedni azzal, hogy »egyszerűen nem vagyok humanista«. Ekkor ugyanis arra vállalkozik, hogy bebizonyítsa, hogy ő igenis humanista és hatalmas, széles társadalomábrázoló. A szabadság útjai e regény tetralógiája azonban nem kevésbé embertelen, mint a Csömör. Tele van utcalányokkal, homoszexuálisokkal, sadistákkal, leikibetegekkel, kommunistáknak nevezett kalandorokkal és automatákkal. A regény első része, a Férfikor magyarul is megjelent 1947-ben (Káldor kiadás, Budapest) Sartre ott is hosszasan undorodik és csömörlik minden semmiségtől. A regény tanár hőse Muthieu — öregedő, terhes állapotban lévő barátnőjét látva kimondhatatlan undort érez és szeretne a gyomrába vágni amikor meztelenül látja. Habár gyermekének ő az apja, nem akarja feleségül venni, mert az a szabadságáról való lemondást jelentené.

Tulajdonképpen mi is Sartre művészete. — Mind nagyobb igényű irodalmi eszközökkel ábrázolt, filozófiává előléptetett pszihopatológia.

A filozófus-pszihológus Sartre nem egyszerűen lép a regény határait. A regénybe nem illő alak nem azt a célt szolgálja (mint pl. Balzacnál és Dosztojevskijnél), hogy az élet és a társadalom képét általuk is teljesebbé tegye, hanem csak, hogy bizonyos részt domborítson ki a maga nyers brutális eszközeivel. Az ilyen helyeket oldalszámra lehetne idézni a regényből. Tele van brutális, goromba leírásokkal és szavakkal.

Sartre nagy hibája a módszer. Ilyen témával, ezzel a módszerrel nem lehet nagy művet alkotni. Sartre egy objektív realista módszerrel és a filozófiai ballaszt nélkül sokkal átfogóbb és jelentősebb műveket alkothatna. Azt nem vitathatjuk el, hogy Sartre nem jelentős és tudatos író. Néhány szép részlete, így pl. az Annyval való utolsó találkozás azt bizonyítja, hogy nincs híján a komoly írásművészetnek. Mindez azonban csak arról tanuskodik, hogy a rossz módszer a komoly tehetséget is mellékutakra és ferde alkotások megírására kényszeríti. Mi lett volna pl. Tolsztojból vagy Rodinból ha szürreálisták lettek volna? — Alig tudnának róluk.

Sartre mindinkább kordokumentummá válik és idők multával jelentősen csökkenni fog az a művészi értéke is, amit ma még egyes nyugati írók és kritikusok pillanatnyilag még tulajdonítanak neki.

III.

Végezetül még néhány szót erről az írásról, és az egzisztencializmusról, legalább annyit, hogy a regényről mondottakat könnyebben és összefüggőbben megértse majd az olvasó.

Sartre regényéről írva leginkább arra törekedtem, hogy kimutassam mi az egzisztencialista ebben a regényben, és hogy az miért beteg bomlási termék. Hogy kissé bővebben idéztem a regényéből, annak az az oka, hogy Sartre nemcsak tudatos és felkészült író hanem olyan filozófus, aki a filozófiágról akkor sem mond le, ha regényt ír.

Amit a regény hőse kimond vagy érez, az nem pusztán stílusprobléma, nemcsak pillanatnyi hangulatból eredő vallomás vagy egy furcsa lelkületű ember befelébeszélgetése, hanem Sartre filozófiájának a magva és gyökere. E műben magként megvan minden, ami néhány év múlva a »Lét és nemlét«-ben mint filozófiai tan és dogma teljesül ki keserű gyümölcsként.

Hogy koquennin szavai Sartre filozófiáját tartalmazzak, azt néhány kiragadott idézetet is könnyen lehet bizonyítani, annyira jellemző dolgokról van szó. Sartre esmereti műveiből vett idézetek sokszor nem igen különöznék a regényeiből és drámaiból vett idézetektől.

Mi az egész világ ellen írunk. Mint kapitalisták úgy állunk osztályunk bomlásai, de polgárok maradjunk szokásainkkal, művel a proletariátustól el vagyunk választva a kommunista függőnyekkel. Eiszakítva minden arisztokratikus illúzióit, mi a levegőben maradjunk. A mi joakarataink senkinek sincs hasznára, legkevesébe nekünk magunknak. S ami meg rosszabb, mi az áramlat ellen írunk. Mi kiestünk a történelemből és a pusztában beszélünk.

Ezeket a sorokat Sartre a háború után írta. (Modern Idők, 1947). A német megszállás alatt Sartre résztvevő ugyan az ellenállási mozgalomban, de leginkább azért mert nem hitte a felszabadulásban — amit később be is váltott.

Ezt ugyancsak Sartre erősíti meg egy másik helyen ahol elmondja, hogy a megszállás alatt egy fiatalember felkereste azzal a kérdéssel, hogy résztvegyen-e az ellenállási mozgalomban. Sartre filozófikus felelete így hangzott:

Ön szabad, választhat, azaz kiokoskodhatja. Semmilyen általános erkölcs nem mutathatja meg önnek, mit kell tennie. Nem létezik semmilyen jel a világban.

Sartre, aki különben ateista, isten nemlétezéséből azt a következtetést vonja le, hogy hiábavaló és értelmetlen minden, mintha csak isten lenne az, aki értelmet ad mindennek.

Valóban minden meg van engedve, ha nem létezik isten és ebből kifolyólag az ember elhagyott mert nem talál sem magában sem magán kívül egyetlen pontot sem, amelyben megkapaszkodhatnék.

(Az egzisztencializmus — humanizmus.)

Míg a humanista és szocialista ember a munkában, és mindinkább a másokért végzett munkában látja az élet értelmét, mert tudja, hogy önmagán is csak úgy segíthet, ha másokért dolgozik, addig az egzisztencialista azt látja, hogy az élet értelme az értelmetlenség, a céltalanság. Az ő szimbolikus hősiük Szigifusz, a

céltalanság és reménytelenség titánja. Az ő mítoszát igyekeznek életrekelteni az egzisztencialisták, hogy vele magyarázzák az élet értelmét, kimondva, hogy az értelmetlen és céltalan. Camus Szigifusz mítoszában kimondja pl. azt, hogy »az élet futás a halál felé«. Továbbá azt mondja, hogy nem »maradt más komoly filozófiai probléma, mint az öngyilkosság problémája«.

Ha az egzisztencializmust mint társadalmi jelenséget — a dekadenciával való mérgezettség bomlási termékét — elemezzük, ki kell emelnünk ennek a filozófiának egyik fő jellemvonását: az ember önmagától való elidegenedését. Ez eljuttat az érzék, hogy az En elidegenedik az embertől, mint társadalmi lénytől és az egyén céltalan életében és létezésében látja az élet értelmét.

Ilyenformán az egzisztencializmus nem más, mint a céltalannak látott és magyarázott élet céltalansággal való »gyógyítása« és magyarázata.

A polgári dekadencia (amely Schoppenhaue-ri-ig és Nietzscheig nyúlik vissza filozófiai vonalon) a maga társadalmi fölépítményében mind több helyet biztosított a reménytelenség és céltalanságot kifejező gondolatoknak és alkotásoknak. Innen származik minden polgári filozófia pesszimiztikus irányzata még akkor is ha az látszólag (mint pl. Bergsonnal) optimizistikus jellegű. Ez a folyamat, amelyet nyugodtan nevezhetünk a polgári ideológia elembevitelének, Sartre filozófiájában érkezett tetőpontra. Sartre nemcsak nem hisz az emberben és haladásban, hanem bizonyos fokig meg is veti az embert. Ez az arisztokratikus visszataszító vonás, mint annyi más, Nietzsche-örökség. (Gondoljunk csak Zarathustra beszédére a piaci legyekről és a csócselékről.) Erről a problémáról Sartre így ír:

Mi csakugyan nem hiszünk isten létezésében, de úgy gondoljuk, hogy a dolog nem az ő egyéniségében rejlik. Az embernek fel kell találnia magát és meg kell győződnie arról, hogy semmi sem mentheti meg önmagától még ha az isten létezéséről szóló bizonyítás volna is.

Az egzisztencializmus — humanizmus.

E gondolatnál Sartre nemcsak megmarad, hanem tovább is megy. A zárt, ajtókat mögött a drámájában ki is mondja: »Embertársam — ez a pokol.« Az előbb idézett tanulmányában Sartre kifejezi kételyét a haladás és az emberek iránti bizalmatlanságát.

Nem számíthatok azokra az emberekre, akiket nem ismerek; nem támaszkodhatom az emberi jóságára, vagy az embernek a társadalom jóite iránti érdekeltiségére, feltéve hogy az ember szabad és nincs semmilyen emberi természet, amelyre támaszkodhatik.

Sartre ezt az általános kételkedést alább így folytatja:

Nem hiszünk a haladásban. Az ember mindig ugyanaz marad a helyzetben amely változik, a választás mindig választás marad egy helyzetben.

Végül néhány szót kell mondani a filozófia társadalmi feltételezettségéről is. Az egzisztencializmus mint a reménytelenség és céltalanság filozófiája nem is született még máshol, mint

olyan helyen ahol ennek megvolt a maga társadalmi feltételezettsége: A gazdasági, politikai és ideológiai válság, amelyben már évtizedek óta vergődik a nyugat-európai polgárság az egzisztencialista filozófiában megtele, ami neki való. Róluk is elmondhatjuk azt, amit Marx a vallásos emberekről mondott, hogy ez »azokra jellemző« akik még nem találták meg, vagy pedig elvesztették önmagukat.

A válságból válságba zuhanó dekadens polgárság úgy hozta létre és fejlesztette ki az egzisztencializmust mint kétségbeesett reménytelen tiltakozást a fennálló állapotok ellen. A hullámként egymást követő megrázkódtatások és válságok a gazdasági és a szellemi életben, a munkáspártok áruló és elvtelen politikája jó

termőtala] volt az egzisztencializmus kifejlődésének.

E vázlat szerű és hiányos jegyzetek csak arra szolgálnak az olvasónak, hogy könnyebben megértse az egzisztencialista regényről írtakat, hogy valamennyire tisztább képet kapjon róla. Erről nem oldalakat, hanem könyvek sorozatát lehet és kell írni. Sartre filozófiájáról azért is kellett beszélni, mert az elválaszthatatlan az ő regény- és drámaírói munkásságától. Ezzel maga Sartre is tisztában van (gondoljunk csak Sartre céltalan hadakozó és ide-oda vagadalózdó, mindenkit bíráló és támadó közírói és tanulmányírói tevékenységére).

Örülünk, ha ez az írásom szélesebb vita alapját vagy kiindulópontját jelentené.

Sáfrány Imréről

Sáfrány Imre képzőművészetünkben a legfiatalabb nemzedék művészeti szemléletét képviseli és festői törekvéseiben a modern képzőművészetet követi. Művészeti munkássága az utóbbi négy esztendőben bontakozott ki és a negy év művészeti termése érték, felfogás és eredmény tekintetében eltérő és ellentétes fejlődésről, merész és gyakran eredménytelen kísérletezésről, a festészeti problémák új, egyéni (nem egyszer egyénieskedő) és már meghaladott megfogalmazásáról tanuskodik. Festészetében egyaránt kifejezésre jut kétségtelen tehetsége és készsége, hogy a valóságot festői szemlélettel és fejezze ki, de ugyanakkor érvényesül Sáfrány művészetében egy bizonyos kritikálanság és indokolatlan elfogultság a modern nyugati festészet elemeinek döntő szerepéről a modern képzőművészetben. Ez a kettősség és ellentmondás határozza meg Sáfrány művészetének egész jellegét, tartalmát és formai sajátosságait. (Ez a hadakozása a „provinciálizmus” ellen a festői formanyelv európaizálódásáért végigvonult a két önálló kiállítása kepanyagán is és még teljesebben érzékeltette a művészetében jelentkező ellentmondást.) Ugyanakkor Sáfrány művészeti törekvése nem szemléltethető önmagukban; alkotásaiban az egész jugoszláv modern, mai képzőművészetének utkeresése, tanácstalansága, kísérletezéssel visszhangjait is felfedezhetjük. Ez a sajátosság elsősorban a formában nyilvánul meg; a formai eredmények döntő értékelvé válnak a képzőművészetnek: a kompozícióban a tárgy, a tartalom másodrangú tényezővé válik a felület egyéni megmunkálásának kísérletében; a színnek, színértéknek, mélység, ellentétes szembeállításában, a rajz, a vonal értékének és szerepének hangsúlyozásában jelentkeznek Sáfrány művészetének ismert, bizonyos értelemben uralkodó és állandó jegyei. A képzőművészet, a művészeti kifejezés mesterségbeli tényezőinek túlsúlyozása képzőművészetünk alkotásában, az egyéni formanyelv megteremtésére irányuló törekvés (képzőművészeink egy részénél a „fauve”-istáktól az absztrakt művészetig minden hasznavehető és hasznavehetetlen formai eredmény újra forgalomba került — a művészeti alkotásszabadság fogalmának „forradalmi” értelmezéséből) — háttérbe szorította a műalkotás egyéb kérdéseit, mint pl. a tartalmi és formai

elemek kölcsönhatásának, egységének, a képzőművészet társadalmi funkciójának, a művészet és a valóság viszonyának problémáját. Sáfrány művészetét tükrözi vissza legteljesebben, pozitív és negatív vonatkozásokban egyaránt a mai jugoszláviai művészeti törekvéseket.

Sáfrány művészetében azonban ezeken a sajátosságokon túl tartalmazza azokat az elemeket is, melyek alapján munkássága valóban figyelmet érdemel. Elsősorban festőiessége. Ritkán és képzőművészetünkben egészen kivételesen jelentkező egyéni vonás, a valóságnak olyan festői átéléséről és kivételéről tanuskodik temperamentum, amely Sáfrány sajátja. A legutóbbi kiállításán a „Dubrovnik-i táj”, „Csendélet” című képein át a legújabb alkotásokig (Gyermekarcok rózsaszínben, Leányfej stb.) a festői temperamentumnak ezt a kivételes, őszinte megnyilatkozását szemléltethetjük. Képeinek sajátos értéket, izt ad ez a festőiesség, mely néha hiánytalanul leplezi le alkotóját és kényszeríti valómásra a magáraerőszakolt szerep ellenére, néha pedig félszegen és magáraahagyottan vergődik, suttavagva és kihasználatlanul, mert a kísérletezéssel feleslegesen nyomavesztett, eltűnt a képzőművészet tényezői közül. Ez a művészeti látásmód teljes kötetlenséggel érvényesül néhány grafikáján, ahol a tárgy megmunkálása és a grafika eszközei is szükséztávuságra, a lényeg elmondására és az anyag természetéből következő monumentálisra kötelezik. Néhány rajzában hibátlanul találjuk viszont a bácskai magyar falu atmoszféráját típusait, belső ellentmondásainak művészeti kifejezését. S éppen néhány alkotása, olajképei és rajzai is, arról tanuskodnak, hogy Sáfrány művészeti élményanyaga jóval gazdagabb, sokrétűbb, frissebb és erőteljesebb, minthogy kifejezési eszközeinek idegen minták alapján történt szűkítésével és mesterséges egyszerűsítésével nélkülözni tudná a valóság művészeti kivételéből származó feszültséget művészetében.

Sáfrány tehetsége, eddigi munkássága s főképpen azok az eredmények, melyeket a két önálló kiállításán rögzíteni és hangsúlyozni kívánt, arra kötelezik hogy több bátorsággal, állhatatossággal és őszinteséggel közeledjék valóságunkhoz, de önmaga festői, művészeti kvalitásaihoz is. (b.)